

անցանելոյ եւս երկուց ամաց (886,7) եկն խաղը պատգոն՝ այր շարժաւս եւ անողորմ եւ ինձին (ամի) աստակեցաւ: Իսկ նորին որդին եկեալ էառ զաշխարհս սողլ եւ գերութեամբ: եւ եկեղեցիս բազում հրով պրծեաց եւ կիրեաց. եւ զնաց ի Բաղդատ: Եւ անոր գործեալ եկեալ արքունի հրամանաւ եւ գանձով՝ շինեաց դրանս՝ անկ քաղաք յԱրշակունչն գաւառի: Մովս. Կնիկ. Անդ:

Ասոր կը յայրդէ՝ Իշխանն թ. 633 ձեռագրին մէջ հետեւեալ կտորը, որ երկու հրատարակութեանց մէջ ալ կը պսկոյր. «Իսկ յերկու (երկրորդն մամ) ճՃԶ, Զայոց՝ (սկիզբը 1. Մայ. 837) բժան (երկրտասան) հազար հենեկոյ յանկարծապէս եկեալ ի Բախտատա՝ արշաւին յերկիրս Աղուանից: Անդ անի ի վեր Տարեալ Սահէ Սմբատեան, որ յարքայից զամբհրական տոհմէն էր, գործակից իւր կաւեալ զմեծ նահատակի Գեորգիոս, զիմէ ի վերայ որպէս արժուի խոյսեալ ի տկար թռչունս, այսր անդք ջրուեալ տապառու զաշտացն արկեալ զանէր: Եւ ի նոյն ամի նոյն տերն Սահէի Սմբատեան ձերբակալ արարեալ զապտամբն Բարան՝ զմարդահաղկող, աշխարհուէր, արհեստաբու զազանն՝ եւ ետ ի ձեռն Ամիրամնայ քւ ընդ վատակոյնն աւանս յարքունեացն վարձս բարիս, զի աւանս իշխանութիւն ի վերայ Զայոց, Վրաց եւ Աղուանից տիրել իշխանութեամբ ամենեցուն արքայաբար: . . . Ի սոյն ամի (839)՝ տերանց տերն Թովհանէն, որ Զայոց, Վրաց եւ Աղուանից եղև տեր, յարքունեացն կրկին անգամ գրուեալսր խոյտու Փառադոս երկից սյոցիկի աշխարհաց: Բայտոնողորմաց. Պատմութիւն Աղուանից, Ա. հտր. Վաղարշապատ, 1902, էջ 134/35:

Աղուանից պատմագրին խոսքերուն նայելով Բարաքի բռնուիլը Զայոց 286 թուին = 1. Մայ. 837 — 30. Ապրիլ 838 տեղի ունեցած է, իսկ ըստ արարացի պատմագիրներու ԷՃ. Ըաւիւլ 222ին = 6. Սեպտ. — 4. Ընդտ. 837. պատմութեան մէկու մասին յար եւ նման են: Եթէ այս սյուպէս է, ուրիմն կը հետեւի թէ Ափշինէ նշանակուած կուսակալը Մուհամմադ բ. Մուլէյան ալ Ազդի տս Սամուրթիանդին, որ Առան հասնելէն ետքը՝ Սահէ Սմբատեանէն զիշխրային յարձակում մը կրեց եւ յաղթուցեալ, կը համապատասխանէ՝ Բաղտատեն եկող բանակին անանուն տաւընորդին: Վերջում ալ նոյն տարին Սահէ Սմբատեանի անգիմարբել մէկ յարձակումն կը շահուային: Եւ զՓառադոս (այսպէս սե՛ր Մտոնուայի ապ. էջ 265) արհեստաբուն եւ անոր որդին արարացիներէ չեն յիշուիր. Փառադոս զինուարական տիպոս մը բլլալ է թուի. համո. Թովմ. Ամբ. Գ. ք. էջ 289. Hübsehmann, Arm. Gr., I, 223, խաղը ապահով ծաղկաբան անուն մըն է որ կը ճանաչապատասխանէ հայերէն խաղը = «սովորեալ տխուստորաբար յիւր իշխ.» եւ արդէն զետեղ խուլայմա բ. խաղիմ անուար Բուտուիտը վերածելով խաղի «կուից կը փոխէ (էջ 195. «որ արգարեւ ըստ անուանն իսկ

խաղմարար եւ զօխանէն»): Համո. նառ Ղիչոնով եւ խոսողոյ վրական անուանակոչութիւնները, որոնք տարակազ չէլայ որ խուլայմա բ. խաղիմ կը հայեին, ինչպէս յետոյ պիտի տեսնենք:

Թէ Սահէ Սմբատեան իր մատուցութեան փոխարէն պատրիարկութեան պատուին ընդունեցաւ՝ կը պատմէ նաեւ Թովմ. Գ. ԱՏվլ 289-ի ջրով Գ. 1444, 4—5. Թովհանէն՝ Զայոցայանի, Վրաստանի եւ Աղուանից տերը ապահովաբար նոյն է Սահէ Սմբատեանի՝ Սյալ (Մուսաիէ) որդւոյն հետ, որ ձերբակալուած Բարաքը Ափշինի բերսա եւ 100,000 դրամ պարգեւ տաւ (Ցար. Գ. 1444, 3—4): ԱԵՂԸՆ զինքը (ԷՃ. 238ին) իրապէս Առանի պատրիկ եղած կը տեսնենք, Ցար. Գ. 1417, 14. Մուհամմադ բ. խաղիզ Ռուխայու-խուսուի (Մովս. Կաշիկ. Բուլխար խոյտու, կարգալ Բուխար խոտայ) կուսակալին զարուստ, Մովսէտի համաձայն 839ին զնեւու ենք:

Չարմանալի է որ հոս եւ «չ տեղ մը՝ Աշոտ Գառնի, անոր Ըապուհ հորք եւ Դուսիթ, Սահակ, Բազարաբ եւ Սմբատ որդւոց վրայ խոսք կայ: |

17. Վարդան, էջ 78, Սմբատ Ապարաթի իբրեւ եղբայր կը յիշէ: Դուսիթ, Սահակ, Մուշեղ եւ Բազարաթ. Խաղիզ Օձ բերքը կը շինէ: Սմբատ Դուսիթ ջրով հետ կ'անունանայ՝ ուրիմն իր խորթ ջրով հետ, ինչպէս կ'երեւայ (էջ 79):

(Ըստ:—Արիւսի) Պրոֆ. Յ. Մ. ԱՐԱՊՈՒԱՐՏ Թրգմ. Է. Մ. ՀԱՊԱՌՁԵԱՆ

Մ Ե Ն Ե Ն Կ Գ Բ Ե Բ

ՈՆԵՏԻՉ ԱՅՏՈՒՈՒՆԵՐ ԲՈՒԿՆԵՐԸՆԻ ՊՈՒՂՈՍԻ ՄԵՃՈՒՐԹՆԵՆԷ

Դասական հայերէնի անվիճելի հարստութեան մասին կազմուած գաղափարը զգալապէս նուազ ու նուազ կ'ըլլար անշուշտ՝ եթէ Թովհաննու Ոսկեբերանի մեկնաբանական գործը յարգմունութիւնները չունենար հինգերորդ դարը իւր մատենագրութեան շարքին մէջ: Եսայեայ, Մատթէի, Թովհաննու եւ Պաւլոսի մեկնութեանց սուհիգարեան թարգմանութիւններն են որ ինչպստ են պահել ապագային հայ լեզուին այն բարձր թոփաքը՝ որով իրաւամբ կը բարձրայ այսոր գաստիլ հնութեան կրկին դասականներու պերճ շրջանակին մէջ: Բայց ամենաւեր ժամանակը յաջողած է նաեւ հայ խրոսոստուսն առնուլ մասամբ իւր սպասուիչ իշխանութեանը տակ այնպէս որ չունենք

1 Յատմութիւն իւրը պատասխան է բայը կը պսկոյր

այս օրս Ոսկեբերանէն գործ մը, որ ըլլայ ամբողջ, որ ըլլայ անեղծ. հրատարակիչներու հետ իսկ խօսեցաւ՝¹ Ես այս եւ յարգաբարեութեան մեկնութիւնը՝² «ի տեղիս տեղիս պոլ-սուսուր է», «ի միջի եւ ի վերջոյ ինքի», «եւ այն լի վերպակցք», իսկ մատթեւոսեան աւետարանին մեկնութեան³ թերեւս հայ թարգմանչին ներմուծած՝ չորս բաժանմանը՝ երկուքը միայն — Գիրք աստղին եւ Գիրք երկրորդ — մնացած են անթերի վիճակի մէջ, մինչ «երրորդ Գրոց» միայն հատակոորները կրցած է ճառ ընտիրներէն ի մի հասարել հրատարակիչը եւ «աւտղ զի գրագիրք ընտիրք ՚նս մեզ, զի գէթ անգլիշնխարս ունւարք», «եւ ուրիշ ուրիշ . . կոմուս գրչացն ի նոսա ֆոֆ-ի-նսնս գուշակին», բայց աւելի խեղճ երեւոյթ ունի ՅՈՎՏԱՆՆՈՒՄ մեկնութիւնը՝⁴, որմէ հազիւ տասն եւ երեք ճառ՝ իրեւ գասական մնացած է եւ այն այնպիսի խաթարուած ու սխալաշատ սպագրութեամբ կամ — ինչպէս «Ուրբակոս», կը գրէ — այնպէս «ի յախմար եւ ի ագէա լատարած գրչագրոց այլայլած եւ թիրախ», որ անէնէն աւելի կը ճանդիանանայ լատարչին ամբողջական ձեւագիր մը գոյութեան հարկը. գրեթէ միեւնոյն տարբարխառութիւնը կը ծանրանայ վերջապէս նաեւ ՊԱՆՂՈՒՄ

թղթոց մեկնութեան թարգմանութեան վրայ¹, որուն հրատարակիչը հակառակ այնչափ ջանքերու չհամարձեցաւ, Ա. եւ Բ. Կորնթացոց, Գաղատացոց, Ա. եւ Բ. Թեսաղոնիկեցոց եւ Եբրայեցոց թղթերուն մեկնութեան հատուկոր հատուածները կրցած է ամփոփել հատորի մը մէջ. իսկ այս հատակոորները ոչ միայն ենթարկուած են անխնայ վերպակցութիւններու եւ կրճատումներու, այլ նաեւ տուժած են մեծապէս մատմար իրենց դասական նկարագիրը՝ զո՛հ երթալով՝ խաւարած գրչագրոց. յերկուսմաներուն. այսպէս չհամարձեցաւ թղթոյն մեկնութիւնը՝, այսպէս Կորնթացոց թղթոյն հատակոորը՝, այսպէս նաեւ առ Թեսաղոնիկեցիս թղթոյն մէջ հատուածը՝:

Այս տխուր երեւոյթին առջեւ Ոսկեբարանի գործոց հրատարակիչները յոյս մը միայն ունեցած են թէ ապագայ ժամանակը կու տայ «զոցայն հաստատուն օրինակ եւ զմերեւոյ լուսն». տարիներու ստուար շարքը սակայն տակաւին իրականութեան չէ վերածած այս յոյսը՝ նոր գիւտի մը աւետամար հետաքրքրելով սպասող հասարակութիւնը. հրատարակիչներու յոստիւն ստիպուած ենք որեւէ պարարիչ տակաւին: —

Բայց հանրեմ այսու ամենայնիւ ճառքնտրական գործքերու մէջ ունինք բարեբախտաբար բաւական պաշար՝ կարկանդակ փոքր ի շատ ոսկեբերանեան հատակոորներու խրատմանները, սրբագրելու բազմապիսի վերպակցելու եւ երջանիկ ենք յոյն բնագրին առանձնորդութեան տակ գրեթէ միշտ մասնանշելու հարազատն ու անհարազատը, Համեմատաբար աղքատ մասնանշարանիս ճառընտրական ձեւագիրներու մէջ երեւան հանցեցինք Ոսկեբարանի գործքերէն արտագրութիւններ, որոնց ապագրին հետ հարեւանցի համեմատութիւնը կարծել տուաւ թէ ընդհանրապէս ապագրէն աւելի ընտիր հատուածներ կը բովանդակեն ձեւագիրները եւ թէ ձեւագիրներու մէջ կան պահուած միջանկեալ երբեմն նոյն իսկ ընդարձակ կտորներ, որոնք բոլորովին անծանօթ են սպագրին, եւ մանրամասն համեմատութիւնը կարելիք վերանայ ստուգութեան: Ետադրպէս

¹ Երանեւոյն Յովհաննու Ոսկեբարանի մեկնութիւն Եսայիայ Մարգարէի, Վենետիկ 1880:
² Յովհաննու Ոսկեբարանի Կոստանդնուպոլսոյ Եպիսկոպոսականի յուստանդանագիր Մատնուս Գիրք կրկին (հատ. Ա.) Ժ. Գիրք Եբրայեցի (հատ. Բ.), Վենետիկ 1826:
³ Յես անգ. էջ 6-7 (հատ. Ա.). համեմատեւ նաեւ Ն. Բ. Երանեւոյն Յովհաննու Ոսկեբարանի, էջ 22:
⁴ Մեկնութեան օրոյս Աւետարանի որ ըստ իսովհաննու. Յաղագրեցաւ . . . Կոստանդնուպոլսոյ քաղաքի (1717):
⁵ «Կիրակոս Վարդապետ», որ «ըստ կարի ուղի յորինած էր մեկնութիւնը, կը գրէ յիշատակարանին մէջ թէ՛ «ի սկզբան աստ եւ երի՛ իստ յատոր լեզու (թարգմանուած է. ինչպէս) եւ զոչ իստ յոցանեմ», էջ ԲՃԿԳ (համ. նաեւ Չարք հանաւ լեւան, Մատենադարան, էջ 611): Յես Գաթիքեան ան, Գաղատացիք ի թարգմանութեանց նախնեաց, Յատարարան, էջ 3: Յաւելան, Երանց, էջ 1128, Կոթարք, անգ. էջ 80-81, նաեւ Մենեմիչեան, Արքի լեզուագրութիւն, Ա. էջ 128 «ար միւնիւ 12 Կառ գասական կը համարուի անշուշտ վերպակցութիւն: — Հատան ենք բաց աստ ՚նս Գ Բ Գ ի կարծեաց. ինչոպիսիս ըստն թէ բովանդակ մեկնութիւնն Յովհաննու վաղ իսկ «Կր լեւլ թարգմանած ի հայոց շատ ուղիղ է. քանզի վսթմաներոց չարքոր ճառն . . . սկսեալ է իսկիցն՝ Յիսուս ամբարձ զայս իւր յորինեալ եւ ասէ շարք իմ գոհամար գգեհոյ միջոցն՝ քանզի եւ զգասարն բարձր, եւ զազն ընթերցող (Ոսկ. Մեկն. Պաւլ. Բ. էջ 596-609) քուն առաջին թարգմանեաց հայաբարանութիւն է (անգ. էջ 31):

¹ Յովհաննու Ոսկեբարանի Գ. Եպիսկոպոսականի մեկնութիւն թղթոյն Պաւլոցի (Բ հատ.), Վենետիկ 1869:
² ՀԱՆԳ. ԱՄՄ. 1911, էջ 688-689, հմտ. Կոթարք, անգ. էջ 22-23:
³ ՀԱՆԳ. ԱՄՄ. 1911, էջ 688-689:
⁴ ՀԱՆԳ. ԱՄՄ. 1911, էջ 498-499:

Մատթէի եւ Պաւղոսի մեկնութիւնները կ'երգա-
 փակեն իրենց մէջ մեր ժողոված սոկերե-
 րանեան հատուածները, որոցմէ սակայն առ-
 կոյժ պատշաճ կը համարինք միայն անոյզ
 կտորներ ներկայացընել հասարակութեան՝ ու-
 ըրիչ առթի վերապահելով ձեռագրական հա-
 տուածներուն ծանօթ տպագրին հետ կարեւոր
 բաղդատութիւնը. այսու ներկայ ուսումնա-
 սիրութիւնը կ'ամրապահէ պարզապէս Պաւղոսի
 թղթոց մեկնութեան վրայ, վասն զի միայն
 այս մեկնութեան ամբողջացոյցը մասունքը կը
 կազմեն մեր հաւաքած ան ծ ան օ թ հատուած-
 ները:

Պատճառաց Կիրքը, որ այնպէս խնամով
 ժողոված է Հայոց գործքերէն Ա. Կրօց իւրա-
 քանչիւր հեղինակութեան շարժառիթները,
 Պաւղոսի թղթոց իւրեւ «պատճառ», (ὁ πρόθεσις)
 յառաջ բերած է Եփրեմի Յառաքալաներուն
 անմիջապէս կից ճակե Ոսկերիքանի մեկնութեանց
 սկզբնաորութիւնները հետեւեալ կարգու. 1-ի
 Ուիթիքանն Յոնան քիւ սիլքն Հոռոյնցոց իւլիսի
 ոյդեւ, թղ. 171ա. — Յեւնանն Ուիթիքանի
 ուսոցեւ Պարճոս Կորնիցոց ու-ճն իւլիսի,
 թղ. 176ա. — Պարճոս երէրդ Կորնիցոց, թղ.
 178ա. — Պարճոս Բարդուղայոց իւլիսի,
 թղ. 182ա. — Պարճոս Էփեսոցոց իւլիսի, թղ.
 183բ = 84բ. Ա. էջ 673—674 «Եփեսոս
 մարաբաղաք է — որ ի Քրիստոս Յեռուս», տող.
 14. — Պարճոս Փիլիպոցոց իւլիսի, թղ. 184բ
 = 84բ. Ա. էջ 342—345. «Փիլիպիցիքն ի
 քաղաքէ մակեդոնացոցն են — եւ ոչ ի կա-
 մացն», տող. 7. — Պարճոս Կրեզոցոց իւլիսի,
 թղ. 186ա = 84բ. Ա. էջ 522—523 «Ամե-
 նայն թուղթքն Պաւղոսի — յորժամ մեկուսի
 իցեմ», — Պարճոս Թեսալոնիկեցոց առճն
 իւլիսի, թղ. 187ա. — Պարճոս երէրդ Թե-
 սալոնիկեցոց, թղ. 188ա. — Պարճոս երէրդ
 ուսոց իւլիսի, թղ. 193ա. — Պարճոս առճն
 իւլիսի Տիւրիսի, թղ. 196ա = 84բ. Ա. էջ 1—3
 «Յայն շառկերտաց — մի աւաթորտ ուսուցա-
 նեւ», տող. 6. — Պարճոս երէրդ իւլիսի Տի-
 սոնիսի, թղ. 197բ = 84բ. Ա. էջ 168—169
 «Ջիւրդ իցէ զի — յարդարել եւ միթարել
 իւրոց փորձութեանցն յասել», տող. 5. —
 Պարճոս իւլիսի որ առ Տիգրոս, թղ. 198ա =
 84բ. Ա. էջ 168—169 «Քան զամենեմն — եւ
 արդ զիւնը աօրցե», տող. 30. — այս հատու-
 ծին կը կցուի անմիջապէս — վասն զի «ի Փի-
 լիմոնի թղթի Զփրեմ չէ ոչ ինչ հրամայեալ
 ոչ պատճառ ոչ մեկնութիւն». — Յեւնանն-

Ուիթիքանի ստոյգեւ լուս փիլիսի իւլիսի, թղ.
 199ա. —

Ինչպէս յառաջ բերուած համագրու-
 թեան կարելի է խնդնեցրակացընել, Հռո-
 մայեցոց, Ա. եւ Բ. Կորնթացոց, Գաղատաց-
 ոց, Ա. եւ Բ. Թեսաղոնիկեցոց, Եբրայեցոց
 եւ Փիլիմոնի թղթոց պատճառները վերպած է
 աւանդել մեզի տպագրիւ. այս պարագայիս ահա
 Աբասայ որդւոյն Պատճառաց գրքին սոյն հա-
 տուածները կը ստանան անհամաձայն բարձր
 նշանակութիւն մը՝ արամագրելով մեզի կորստեան
 մատուած ընդարձակ մեկնութիւններուն քմեւ,
 սկզբնաորութիւնները:

Հռովմայեցոց եւ Ա. եւ Բ. Կորնթացոց
 թղթերուն հայերէնը մասնաւորապէս չի հե-
 տաբարբեր զմեզ այստեղ, ըստ որում մեր առա-
 ջադրած նիւթէն զուրս է յետ սոկերարեան
 գրականութեամբ զբաղել. իսկ այս թղթերուն
 մեկնութիւնները, ինչպէս վիսն արդէն ակնար-
 կեցիք, բոլորովին տուժած են իրենց բնա-
 կան գեղեցկութիւնը ենթարկուելով գրթթէ
 նոր խմբագրութեան, նոր յերիւրմանը Միւսնի
 քանի մը թուղթ մտագրութեամբ ընթեւելով
 Հռոմայեցոց թղթոյն մեկնութեան մտին մը
 ըսածը շատ ինքին է վերստուգել, իսկ իմէ
 Կորնթացոց Ա. եւ Բ. թղթոյն մեկնութեան
 նկատմամբ մեր ուրիշ առթիւ արտայայտած
 կարծիքն ընդունել տալու չեն բաւեր տպագրին
 փոքրեկ կտորները, կը շեռեզնէք այս տեղ
 պատճառաց գրքէն հատուած մը քաղուածօրէն,
 ուր այնչափ զգալի է աւերիչ ձեւը.

Կորնթոս քաղաք է յառաջին յեւրաղայ եւ
 յուլիսի Ի հինսն ինչոպիսի առատութեամբ
 զուարճանայր . . . սոչ որչա ոչ ան յարտեան
 պատմագրացն է իւրեմ կրէ գտեղին, զի . . . յու-
 լիսն ունէր զշահավաճառութեանն պարտոս, էր
 եւ ճարտարէր յուլիսի եւ իմաստնօք ի քա-
 ղաքն . . . Բայց մեզ ոչ իմաստութեան ինչ
 [] ոչպէս առացալ այս՝ եւ ոչ ի ցոյց բաղում
 Կորնթոսիս . . . Դարձեալ առ կեցնաու-
 րեալն բաժիւք եւ առ ընչոցն ազահոսութիւնն
 իսակեք առնելով ի յերեւելուն անիճալ երեւել
 յաւեր որչա եւ ասին հրատարեցէր ի գաղտեաց
 անթոյն, եւ թէ որ յուլի պարծին եւ նորս
 իբրեւ զմեզ գտանեցին . . .

Դասակէս շրջանէս մերժելով այս հատա-
 կիտոցները մեր հրատարակութեան համար կը
 մնան բնականաբար միայն Գաղատացոց, Ա. եւ
 Բ. Թեսաղոնիկեցոց, Եբրայեցոց եւ Փիլիմոնի
 թղթոց սկզբնաորութիւնները կամ «պատճառ»
 ները՝ սոկերարեան յատուկ նկարագրականով
 Եփրեմի Յորայ մեկնութեան հատուածի մասին

գրած ժամանակ¹ պատճառ ունեւից իբրև բնական յառաջգունէ եկեղեցիքը լծ թերեւ եկեղեցիքը ըլլայ այն կրճատութեամբ եւ հետեւապէս թիւններու. եկեղեցիքը կը մտար ի հարկէ եկեղեցիքը զորքի չունեւից մեկնութեան նստակար օրինակը. այժմ ի վիճակի ենք հաստատել թէ յառաջիկայ անկէ Տիմուր կ'ընծայեն մեր վարկիցը ոսկերանեան յարգը հաստատենքը, այնու որ կրճատուած են տեղ տեղ եւ եկեղեցիքը ետեւապէս թիւններու Պատճառաց բարեկեցի միւնեցի Տեղեկներու:

Ամենն աւելի կրած է սակայն Գաղատացի թղթոյն մեկնութիւնը, որուն հետ շատ անհնայ վարուած է Սրբայ օրին տեղափոխելով հաստատենքը եւ նոյնքը իբրև զօրեւել համար անձնագէտ ներմուծելով բառեր ու սոյնը. զժողովրդի է բնականապէս հաստատել մերձեցնել կատարելագոյն յոյն բնագրին. այսու հանգերձ կարելոյն չափ պիտի փորձենք ետեւապէս թիւնները զեռեղել իրենց բնական տեղը եւ յոյն բնագրին ու եւ տարբերութիւն պիտի փութանք իբրև անհարազատ անուղ ջրաուկուսի չակերտի մէջ, իսկ կրճատութեան կը նշանակենք միջանկեղ կէտերով:

Այս եւ միւս թղթոյն իւրեք հաստատենքուն նախնական ընտիր ձեւը խանգարող պարագաներէն մին ալ է դասակարգ բարձր ու ձօն ոճին՝ ձառքնորներու մէջ պարզ աստութիւններով ու հասարակ բառերով պարզաբանութիւնը. բնականաբար զիւրին չէ այս պարագայիս բնագիրը վերականգնելու ու եւ փորձ փորձել եւ հարթել անկանոնութիւնները՝ առանց ուրիշ անկախ բնագրի մը նպաստին. այս զժողովրդի կը լուծուէր անշուշտ եւ աւելի կատարելով հաստատորներ կ'ունենայինք, եթէ Մատնադարանի թիւ 42 Նեոպոլիս² շամուսու մեկնութիւն Պաղատի թղթոյն³, փոխանակ Եփրեմի պատճառներուն յառաջ բերած ըլլար Ոսկերանի մեկնութեան պատճառները. իրապէս ցաւալի է հոս համառօտողին մոլորութիւնը⁴, որով Եփրեմի գրութիւնները իբրև Ոսկերանի այնպէս ինքնուր ընդարձակած է վերջնայ մեկնութեան սկզբնապէս թիւններուն տեսելով բոլորովին:

¹ ԱՆՆՆ. ԱՄՍ. 1912, էջ 622:
² Յետ Յաշեան, Ռոզակ, էջ 376-377 եւ 581:
³ Տիմուր. Յաշեան, տեղ, որ շեղութեամբ երկու մեկնութեանց թուէ թու գրութիւնը կը մեկն իրաւամբ, էջ 1086:

որովհետեւ Եփրեմ փոխանի թղթոյն մեկնութիւն չէ սորինս, թիւ 42 Նեոպոլիս հեղինակը ստիպուած է բարբառաբար Ոսկերանի հարազատ սկզբնապէս թիւնը գունէ մէջ բերել ամբողջութեամբ. այսու գաղափար մը կրնայ կազմել փոքր ի շատէ Պատճառաց զորք պարզաբանութիւններու եւ կրճատութեան. որո մասին մէկ կողմանէ եւ միւս կողմանէ երկուքին բարձրաստութեամբ հնարաւորութիւն կը արուի մալի լաւագոյնս ուղղել հաստատենքը:

Աւելորդ կը համարինք մանրամասնօրէն խօսիլ այս տեղ յիշեալ երեքպատիկ երոնմաներու մասին, զորոնք փորձած ենք բառնալ ըստ կարելոյն բնագրին տակ ծանօթութիւններու մէջ, միայն շեշտել կ'ուզենք թէ որչափ ալ յոյն բնագրին աստճորդութիւնը կը վայելենք, սակայն եւ այնպէս կարելի չէ ստուգուած թեմայն յենուլ եւ իբրև միայն հարազատ համարիլ տողեր ու բառեր, որոնք կրնան այն յոյն բնագիրը բառական ներկայացնել եւ զասական հայերէնի հոգեւն հակառակ ոչինչ բովանդակել իրենց մէջ, բայց միւս կողմանէ ազատ արտագրողին գրելն տակ ճաշակի համաձայն կրնան փոխուած ըլլալ համազօր բառերով ու աստութիւններով: Այս անստուգութիւնը ապագան է որ պիտի լուսաւորէ:

Երկրորդ Ուկերերանի

Պատճառ Գաղատացի թղթոյն:

Բազում եւ մեծ ցամաք լի է սկիզբն թղթոյնն է լի իմաստութեամբ, եւ ոչ միայն սկիզբն, այլ եւ ամենայն (իսկ) թուրքոս. քանզի մեղմով խաւսել՝ ուր աստի պէտք իցեն, ոչ վարդապետի գործ է, այլ ապականելի եւ պատերազմելի: Այն այնորիկ եւ Յերթ թեպէտ բազում անգամ հանարտ խաւսել առ աշակերտան [եւ երանք զՆիւրաթոս], այլ էր ուրեք զի իմաստն է աստտիկս յանգիմանէր զիտոս . . . [որպէս եւ] ջղեարտոս ատեր. Երթ յետս իմ ստամայ եւ առ այլն. Տակաւն եւ զի.ք անմորք էր: Եւ այնչափ ահաբեկէր զիտոս, մինչեւ [յ]ստել Յովհաննու թէ յորժամ տեսին զիս ընդ շամարտայն կնոն խաւս:

Յ. Յ. (= յաւանքէ Migne, PG, 61, էջ 812) ունի "բազում ցամաք եւ մեծա իմաստութեամբ լի է սկիզբն թղթոյն": — Յ. Յ. "քանզի Կլա ի-ի (ἀέ) մեղմով առ աշակերտ (vois μαθητευομένους) խաւսել: — 6. 2. աստի, ուղղ. = σποδοδότης. — 7. պատերազմելի = πολέμου. — 9-10. "Երանք զՆիւրաթոս" համառօտած է 2. քանի մը տող: — 11. "որպէս եւ չայտն է" — 12. Եւ յաւ. զայնպէս թիւնն իմ եւ. Մի.ք. Ժ.Ձ. 28: — 11. Ար.ք. Ժ.Ե. 16: — 15. 2. Խե.Կ.Ը. ուղղութիւն: — 15-18. Տիմուր. Յ.Կ. Գ. 27: —

սել, վասն հաց ուստիոյ յուշ արարին նմա, բայց
 Թէ զինչ խաւսի կամ խնդրիս Կ հնդղէր՝ զայն ոչ
 Իշնեցին հարցանել: Չզոյն ուսելու Պաւղոսի,
 Կեկալ է շահիդ վարդապետին, յաւրին գաշա-
 40 կերտայն փրկութիւն. [որպէս իմաստուն բժիշկ]
 երբեմն խարէ եւ [երբեմն] հասանն եւ երբեմն
 կախալ սպիւնահիս (Ի վերայ) զնն. որպէս առ
 կորնթացիս խոտաբոյն բանիւ վարանալ ասեր.
 Գաւազանս եկից թէ՛ք սրբով հոգւոյն. եւ առ
 50 սաս թէ. Ո՛վ անմիտ գաղտնացի [ո՛ւ նարանձ
 արար զնեզ] Եւ ոչ միանգամ այլ եւ երկից
 զնայն սաստ Ի կիբ արկանն . . . յասելն: Աշխատ
 որ զիս մի արասցէ. եւ զարձակ սղործելով ասե-
 Որգեանկբ իմ, զորս գարձակ վերտին երկնեմ.
 30 եւ այլ այդպիսիս բազումս . . . Բայց զարտ է ի-
 մանաւ թէ զինչ էր որ զարարացնաներ գարտն
 Պաւղոսի ընդ աշակերտս իւր. Չեր ինչ փոքր . . .
 այլ կարի առաւել խոտաբոյն, այնչափ միջն զի Ի
 Բերտաստ աւտարացոցանէն զանձնեանս, որ-
 55 պէս եւ (Իբն) ասեր [ցասմամբ]. Թէ Ահաւասիկ
 եւ Պաւղոս ասեմ ձեզ, զի թէ թիվաբեռ Բերտաստ
 ինչ ձեզ ոչ ազնն. եւ զարձակ Որ աշակերտս
 կամիք արգարանալ, անկեալ էք Ի շնորհացն Բեր-
 տասի: [Բայց պատմաբ գրելոյ թիվթիս այս են].
 Ո՛վանք Ի հրէից հաստացելն Ի հրէութիւն կոր-
 60 ձանեցան եւ [եկեալք Ի Հրէաստանէ] կամին
 զպատմ վարդապետաց անվանոց զնն. Եկին եկին
 յաշխարհէ գաղտնացոց եւ [զՊաւղոսի պատիս
 յիշերանս առեալ] ուսուցանէին թիվաբեռ եւ
 65 զարարթս եւ զանձնաստ պահէր եւ շանտալ
 Պաւղոսի, որ զայն ամենայն բառնայր: Չի կարտոս
 եւ Յախրատ եւ Յովհաննէս, [որ կատարեալ սիւնք
 էին], շարգեալին զայտարիկ . . . այլ ոչ թէ՛ք
 կրանէ երկնն, այլ զհնարեանս անկարթիթին
 50 (Հրէիցն) հաստացելոց. բայց Պաւղոս Ի հեթա-
 նոսս [բարոքելով] ոչնչ զիցթ ավանդ զայնմանէ.
 ինչ յորժամ շոքաւ ընդ նոսս Ի Հրէաստան զի-
 շաննն Ի կիբ արկաներ: Բայց սոստ աւաբեալըն
 զպատմանս շառնն թէ վասն էր սա եւ նոցա
 55 զիշանէին. այլ զնոսս յարէին եւ զսա աղարտէին,

(եւ) զայս ոչ վասն նոցա պատուոյ, այլ զի խա-
 րեպնէ զգալատարանն, ասունին եւ (ասելն) նոցա
 առաջնք (են) զի յառաջագոյն կոչեցան եւ ի
 Բերտաստ զիւրան ընկաւ եւ զիւտաւորք աշա-
 40 կերտայն էին, իսկ Պաւղոս յետին եւ յաշակե-
 տայ Յեառն ուսաւ. եւ այլոր ինքն նովի գոր-
 ձով վարի, Թիվաբեռ եւ զարկնան կատարել
 հրամանս, այլ ազգ ձեզ եւ այլ նոցա քարոզէ.
 [այսպիսի բանիք զիս աղարտէին եւ զիտեր-
 65 սեանս բարձրացոցանէին]. վասն որոյ [սա] իրեն
 ետառ ազգ մի ողջն հոգեհոգն եւ զիմուած ե-
 կեղեցոյն խոտաբոյն եւ ձուսալ Ի կորնթանէն հա-
 սեալ, վառեցաւ սրտտուրեմամբ եւ խեստ բանի
 Ի դիմ Զարեալ նոցա ասէ . . .

Յովհաննու Ոսկերանի

Պատմառ թիւարդեկիցեոց Ա. Թիվթից

Ընդէր յորժամ առ Փիղիպպեցին գրէ զՏի-
 մոթէտս զոր առ իւր ուներ, ոչ գրեաց, որ ծա-
 5 նաւթն եւ զարմնային եր նոցա. Չփորձ նորա,
 ասէ, զուք քիտեք, զի իրեն որդի Ջարս ծառայ-
 կաց ինձ եւ թէ Չուներ՝ զքբ համաբուծ ու սեր-
 սիւ զգնին հոգայցէ: Եւ սաս ընդէր կարգէ զնա . . .
 յասելն Արն ուներ՝ արձակել սա ձեզ. [եւ] ան-
 10 աւելորդ թուեր գրել Ի թիվթից, իսկ սաս ոչ այն-
 պէս, քանզի երթեալ էր եւ փութով եկեալ, բաս
 այնմ թէ եկն Տիմոթէտս առ մեզ: Եւ ընդէր յասալ
 զԱրեղանոս զնն, զորմէ այշափ գոլուր թիւնս էր
 երգեալ եւ քան զամենեանս յաւագոյն համբոյն
 15 թէ եւ նորին իսկ բազում խնորհութեամբ արայե-
 լցեալ էր. զի զվարդապետն տեսանէր այնչափ խոնոր-
 հեալ մինչ զաշակերտան բոլ իւր կարգեալն ո՛րչափ
 եւ սառաւել ինքն զոյն ինչդեր եւ ի նոյն փութայր:

Սրբոյն Յովհաննու Ոսկերանի

առաջին պատմառ նրկորոյ թիւարդեկիցեոցն:

Յառաջում թիվթիցն ստաց թէ Աղասիս
 առնեմք զԵսայէ եւ զԵրեմի Կեսանել զնեզ. եւ թէ

աղարտէին, շունի համապատասխանք Յ. Ի մէջ. այսպէս
 նաեւ սոք 64-15 "այսպիսի բանիք . . . բարձրացու-
 ցանէին" այս բառին 2. 4բ յեռաւ "զայս ասնէին"
 ընտիր հասուածք, 56-57, որ չիք Յ. - 57-62. "Եւ
 նոցա . . . նախն զորով վարի (2. նովի վարի գոր-
 10 ժով) բաւականափ փոխուած է: - 68. "Հանալ ին
 կէ զոր 2. նախ այնտիկն" - 68. 2. արտաւ թիվաբն:

3. "Ա. փիղիպպեցիսն", Յ. (Migne, GP, 62 էջ
 392) աւի Բերտուս, որ սեալ է, Մովսէսիս զի կարծէ
 թէ Ուփք. չփորձում ըլլալ հոս, memoria habitur Chry-
 sostomus etc., t. XI, p. 425. - 4. 2. որ: - 4. զքեաց
 = ունչ ստեղծոցն (ոչ խոտեմաց), որ յետոյ զը
 15 Թարգմ. կարգով, սոք. ո: - 5. Փիլ. Բ. 22: - 7.
 Ար. Բ. 20: 8. 2. հոգայցէ. ընդէր, շունի Գ.
 - 9-12. սոքա Բ. այնչափ զի կարգալ ինձ թուր թէ
 հանդերձեալ եր ընդ հուպ առաջին եւ աւելորդ
 էր գրել ոյնմ որ յետ սկսեաւ զԹուրքն ընդունելոց
 էր, քանզի ասէ "Կի ուներ՝ առաջել սա ձեզ. իսկ
 սաս ոչ նոյնքն. այլ քարձեալ էր Եր. վասն այնտիկ
 20 նմանապէս գրէր "բայց արիւր եր Տիմոթէտ. ասէ.
 սա մեզ Ի մէջ" Մովսէսիս Կ Կ Կ Կ Կ Կ Կ Կ Կ Կ Կ Կ Կ Կ
 զոր սղորդեալ է քոր հիւսձ օք՝ նման, հմմտ, Ա. Թ. ու.
 Գ. 6: - 18. յասալ . . . զնէ = քորտուց վերադառեալ:
 3. (Migne, PG, 62, էջ 468) Ա. Թ. ու. Գ.

19. Թ. "ազգի ազգի բանս յորիմէ յաշակերտացն փրկա-
 թիւն (επιουχαιε των λογον παροσ . . .)" - 22. "Կ վերայն
 մեզու = ճշտութիւն: - 22-23. "որպէս . . . ասերին", Յ.
 4բ սոք "Կ առ կորնթացիս ասեր", - 23. Թ. 4բ յառ.
 21 յեկտե = զինչ կամիք, հմմտ. Ա. Կոր. Գ. 21: -
 25. "սոսա", = Galatais, Գաւ. Գ. Ա. - 27. զոյնս
 ասեր, ուղեցի (հմտ. Ժան. 6) = տայր յի ճշտութիւն:
 - 27. սոք մի պակաս: - 28. 2. ասեր. Յ. լեցր. -
 26 եւ 37. Գաւ. Ե. 2. 4. - 39. "բայց . . . ենչ
 ստարակապան Յ. չի սոս օնս տօնս ձուս՝ ձուս յար
 30 օսարտեստ անապոստ: - 41. կեկալք Ի Հրէաստանէ,
 անհարապա. Յ. չիք. - 47. որ կատարեալ . . . չար-
 գիտելի զպատարիկ. Յ. կրէ "որ առաջնորն էին անա-
 քերոց եւ ընդ Բերտաստի շրջեցան, եւ արքային իսկ ոչ
 արկանէին", 2. "չայտարի, են ստղծ անպատարիկ կը
 40 գնտիք Կն. Նոցա, հասուածք, ու 67-66: - 48.
 Առտուր լալ է Հրէաստանէ արտիւր Բ զի Կորնթոսն, Կ-
 լալ լորտ - ուղեցի յոչ եթէ, նորաարարք Յ. շունի.
 - 51. "բարոքելով" յայտնի երթում, զայսպիսի կրէ
 "որ Ի Հրէաստան քարոզէր", - 51. "զայնմէնն կը
 45 կը 2. այլ սուրբ յասալ քարոզէր զպատարանն, որ
 ներմուծում է: - 52. զոյն ընդ նոսս Ի Հրէաստ-
 ան, անհարապա, Յ. օնս օնս "Ioudaia բնոցոս":
 - 53. սառաւապարալք = Ժապոնցոս: - 55. "այլ . . .

